

Драган Хамовић

БАСАРИНО „ОПТУЖУЈЕМ!”

Светислав Басара: *Вучји брлог*, Народна књига/Алфа, Београд, 1998.

Пре безмало осамдесет година, Станислав Винавер је објавио српској књижевности да је *равнотежа йоремећена*. „Огромне силе које су се држале у равнотежи почеле су се ослобађати, писао је у своме програмском тексту Винавер, „Равнотежа је затварала готово све видике.” Светислав Басара, данас, не само да затиче и опорочава свет у неравнотежи, који опстојава на све самим привидима и симулацијама, него и, у том одсуству равнотеже, осећа као позив да раствори многе заклопљене видике нашега времена. Има разлога што спомињемо Винавера на почетку говора о писцу који обележава савремену српску прозу окрепљујућим апсурдом и сваковрсним обртима. Постоји више значајних тачака које спајају не само поетике, већ и врсту и предмет интелектуалног ангажмана ова два временски удаљена писца. Није реч само о томе да Басара припада кругу самосвојних баштиника авангардистичког концепта, којег је међу првима у нас промовисао Винавер, да дезинтегрише осветљане књижевне конвенције и норме, да нарушава устаљене стилске и смисаоне поретке, да покреће и преокреће оно што се опасно стабилизовало, уврежило. Басара данас покушава да чини отприлике оно што је Винавер непрестанце чинио, отварајући нека темељна питања која се тичу лика и наличја наше културе, као и наше културноисторијске свести и менталитета. Истородна су и средства њихове распре са окошталашћу и пословичном духовном тромошћу ове средине: пародија и полемика, два ефикасна оруђа критички и испитивачки усмерена духа.

Винавер се, опет, први у нашем веку усуђује да приведе превредновању и убедљиво представи другу страну Вукових темеља нове српске књижевности, ону која пречи и саплиће нове развојне кораке. Винавер је, тада, имао своје, нарочите разлоге за оспоравање вуковског књижевног језика: књижевност модернога времена имала је да изрази покретљивију и сложенију стварност, а за тај посао „окамењени” десетерачки језик и ритам у основи био је сметња. Басара, опет, има на уму нешто друго када се устремљује на поменути национални културни споменик. Као једна од мета Басариног оспоравалачког налета у до сада исписаном романескном двокњижју *Looney tunes* и *Светла масић*, у садејству са збирком ангажованих написа под насловом *Вучји брлог*, истиче се и Вук Караџић. Основно полазиште готово је неочекивано, Вукова се реформа одређује као „више идеолошки него лингвистички пројекат”, чије су одлике „изразито народњаштво, импровизација и уопштавање”. „У суштини, то је културна револуција која је суспендовала традиционални, хришћански систем друштвеног организовања и заменила га народњачким, у основи паганским моделима заснованим на обичајности”, пише Басара на почетку *Вучјег брлога*. Одатле, тврди полемичар, потиче несклоност, „презир” српске културе према елитизму, високој духовности, залажући се притом за изгнане аутентичне хришћанске вредности. Ако скрајнемо површински слој, очито је да, ма колико био прозиван поименце, сам Вук Караџић и није инстанца на коју се *заправо* удара. Басара и не улази одвише подробно у аргументацију свога негаторског односа према нашем језичком реформатору: конкретне примедбе које помиње на рачун Караџића већ су одавна изречене, и то у далеко блажем тону — као накнадна резерва а не осуда. Басарин устанак и подсмех циља на идолопоклонички, доктринарни, значи некритички образац мишљења, до данас владајући у нашем националном амбијенту. Не руши Басара, значи, Вуков заслужени споменик, него неприлични кумир Вука Караџића.

Оштрину и непорецивост Басариних судова не можемо ваљано разумети ако их не поставимо у припадајући полемички контекст. Вук Караџић је у тај контекст уведен сасвим функционално. Да би се порекли мањи, потребно је, егземпларно, оповргнути знатније идоле које смо начинили да им се клањамо — уместо да их као вредности поштујемо, истражујући их и преиспитујући. „Овде, на пример, нема истинског поштовања за личност Вука Караџића”, читамо код Басаре који, уместо тога, види само „вапарску позлату Вуковог култа”, „неку врсту националне свете краве” и слично. Диспут са култом Вука само је утемељење позиције пред упуштање у актуелније расправе, у обарање неких овоременних националних културних и политичких хероја, одређивање порекла, генезе владајућег „народњачког” и „паганског” културног модела којем је противан. У опису нашег општег замешатељства, и овде код Басаре и иначе, не можемо увек јасно разлучити шта припада политици и идеологији а шта књижевности и култури. Дуго је, наиме, идеолошки моменат био, ако не увек одлучујући, а оно корективни чинилац у друштвеном прихватању и вредновању књижевности. На упливу политичке у књижевну област промовисане су и слављене неке величине, које,

ако се тај политички елемент излучи, на чисто естетском пољу нису имале особито значаја. Исто тако, док је књижевност била готово једини могући простор за протурање критичке речи на рачун режима једне и једине идеологије, оно је и њена рецепција (са сваке стране) била помнија, а њен одјек већи. По губитку те улоге, књижевност и књижевна питања постали су малтене друштвено маргинални, а свакако шире незанимљиви. Та чињеница изнуђује један закључак жалостан по српску културу, да је она уметност која не пристаје на пуку службу пројектима идеологије, која ће прикачити атрибут *национална* или ма који други, бескорисна и за друштвени контекст споредна, да аутономни креативни и духовни напори у нашој средини не наилазе на примерен одговор.

Неразлучиви спој политичког и књижевног култа стекао се и пребива у личности писца који је у Басариним романима постао гротескни лик по имену Велики Дисидент, а у полемичким и памфлетским написима главни предмет удара. Тај удар је по жестини на моменте беспримеран, често се Басара поставља тако као да и није дужан да доказује нешто што је очигледно, него само богати оптужницу. Да претпоставимо какав може ефекат имати на оне макар колико упливене у третиране теме таква сила Басариног напада, или већ нужне самоодбране, за коју се свако мало чини да је прекорачена. Толико је оних, а међу њима су и домаћице и академици, који савремену књижевност и уједно установу српства поистовећују са познатим савременим романописцем толстојевских претензија. Њих, опет, од тог писца понајвише занимају политичке изјаве и визије, те су они овим Басариним испадом у најмању руку потресени, а свакако саблажњени, јамачно и огорчени. Они који своје гледиште по инерцији саображавају оном преовлађујућем, провереном, али су спремни да послушају и друга, биће, врло вероватно, мисаоно покренути. Промотриће ствари другачијом оптиком, повезаће нити које нису дотад видели повезане, вероватно уз примедбу да Басара понечем ипак доста претерује. Басара је, рекло би се одиста, и ишао на то, важније му је било да покрене и побуди, а не да доведе свој борбени исказ у пуну аналитичку равнотежу. Иначе, када би узели Басарину елаборацију дословце, здраво за готово, не би се могла превидети нека свесна а опасна поједностављења, разумљива за написе који су и полемика и памфлет. Постоје поводи који изискују памфлетску форму, а таквих се Басара најпре подухватио, рачунајући и на то да публика радије посеже за реским и узбурканим текстовима на пикантне теме него за сталоженим, сериозним расправама о начелним питањима. Та претераност у тону и садржају оптужби извесно да је у служби изазивања, чикања на јавну полемику, које уистину нема и која нам је увек недостајала, изношења на светло јавне речи онога што се иначе задржава у оквирима интерних књижевничких и иних оговарања. Реч је о отвореном и, мислимо, потребном гесту провокације, потеклом из пера писца који се различитим начинима естетске и идејне провокације отпочетка мајсторски користи у својој приповедној прози.

Читалац коме је могуће да колико-толико с одстојања и обухватније размотри ствари које Басара темпераментно излаже, суочиће се са упечатљивом и огољеном, бурлескном представом српске културне и

политичке сцене, са толиким укореењеним и сплетеним патолошким појавама и лажама које су урасле у наше опште токове и у наше поимање тих токова. Није пресудно питање да ли се и у којој мери можемо приклонити Басариним погледима — неке битне поставке изнете овде, једноставно, невољно препознајемо. Резерва настаје када схватимо да Басара у свом налету, пре свега у оном делу усмереном на установу НИИ-ове награде, наступа са непорецивом свешћу о сопственој вредности (коју дотични игноришу), а и привржени читаоци Басариних списа — један од тих је и аутор ових редова — одавно увиђају код њиховог омиљеног писца опасну променљивост стваралачке концентрације. Приписивање овога гласног исказа *иройив* тек некаквим приватним ауторовим иритацијама, које свакако постоје, не би нас одвело дубље у разумевању његовог циља и учинка. Потребније је то, на чему и сам писац инсистира, да се укаже на неке поразне константе српске средине, које се понављају до у рђаву бесконачност, односно — у извесно рђаву коначност. Да смо склонили да нашу самосвест изграђујемо на становиштима чија ће поузданост бити на сталној провери, не би се овако интониран глас примао као саблажњив, после чега ће се све, чим пре, утишати и заборавити, и све наставити по давно утврђеном реду.